

Wiedza o społeczeństwie

Joanna Niszczyńska
Stanisław Zajac

PROGRAM NAUCZANIA

szkoła branżowa I stopnia

Joanna Niszczyńska
Stanisław Zajac

Wiedza o społeczeństwie

PROGRAM NAUCZANIA

szkoła branżowa I stopnia

Spis treści

1. Ogólne założenia programu.....	5
2. Uwagi dotyczące celów nauczania	6
3. Materiał nauczania wraz z odwołaniami do Podstawy programowej.....	8
4. Ogólne wskazówki dotyczące osiągnięcia celów dydaktycznych.....	10
5. Procedury osiągnięcia celów edukacyjnych.....	11
6. Uwagi dotyczące oceniania uczniów	14

I. Program nauczania

1. Ogólne założenia programu

Zgodnie z praktyką – obowiązującą od początku reformowania polskiej edukacji – autor-ski program nauczania powinien wyraźnie i ściśle odnosić się do Podstawy programowej oraz uwzględniać wszystkie jej wymogi. Może jednak wprowadzać nowe koncepcje lub treści, które nie będą sprzeczne z Podstawą programową i które w sposób dydaktycznie uzasadniony ją uzupełnią. Te zasady miały istotny wpływ na opracowanie niniejszego programu.

Tekst Podstawy programowej wiedzy o społeczeństwie dla branżowej szkoły I stopnia znajduje się w Dzienniku Ustaw RP z dnia 31 sierpnia 2018 r. (poz. 1679). Pełny tytuł tego dokumentu brzmi: *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 26 lipca 2018 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej.*

Wiedza o społeczeństwie jest przedmiotem szczególnym. Ma **charakter interdyscyplinar-ny**. Zawiera bowiem zagadnienia z różnych dziedzin, zwłaszcza z nauk politycznych i prawa. Ściśle wiąże się z aktualną sytuacją społeczną, polityczną i gospodarczą. Powinien umożliwić uczniowi opanowanie wiedzy oraz udoskonalenie lub zdobycie umiejętności potrzebnych do świadomego i odpowiedzialnego uczestnictwa w życiu społecznym.

Nasz przedmiot ma być realizowany w klasie trzeciej w wymiarze jednej godziny tygodniowo. Jest więc przeznaczony dla uczniów, którzy metrykalnie znajdują się na progu dorosłości, którzy są lub wkrótce staną się pełnoletnimi obywatelami naszego państwa. Ponadto należy założyć, że uczniowie szkoły branżowej z reguły szybciej niż młodzież w liceum i technikum poznają realia życia społecznego. Założenie to wynika z doświadczeń dotyczących uczniów dawnych szkół zawodowych.

Należy się liczyć również z tym, że będziemy uczyć młodzież o różnych zainteresowa-niach, a także o różnych potrzebach i możliwościach poznawczych. Wielkim wyzwaniem jest więc **indywidualizacja procesu kształcenia**. Szansę na to stanowi wspomniana wielo-dyscyplinarność naszego przedmiotu, szeroki diapazon proponowanej tematyki. Nawet uczniowie niezbyt zainteresowani szkolną edukacją lub mający ograniczone możliwości intelektualne powinni znaleźć dla siebie takie zagadnienia, które uznają za ważne i które będą chcieli poznawać.

Dla uczniów szkoły branżowej I stopnia wiedza o społeczeństwie jest nowym przed-miotem. Nie można jednak pominąć innych okoliczności. Czy nauczyciel już zna młodzież, którą uczy wiedzy o społeczeństwie? Czy uczył już w danej klasie? Czy dopiero będzie poznawał uczniów? W tym drugim przypadku stoi przed znacznie trudniejszym zadaniem.

Treści nauczania ujęto w czterech działach, które – poza jednym wyjątkiem – meryto-rycznie odpowiadają czterem działom z Podstawy programowej. Zasygnalizowany wyjątek dotyczy procesu legislacyjnego. W Podstawie programowej zagadnienie to znajduje się w trzecim dziale (dotyczącym prawa). Natomiast w naszym programie zostało przeniesione już do działu pierwszego (dotyczącego ustroju politycznego RP). Zmiana ta została podyk-towana względami dydaktycznymi. Proces legislacyjny ściśle wiąże się z funkcjonowaniem najwyższych władz Rzeczypospolitej Polskiej oraz z procedurami demokracji.

W obrębie poszczególnych działów wyodrębniono konkretne tematy. Z reguły ujęto je w kolejności zgodnej z wymogami zapisanymi w Podstawie programowej. Jednak w dziale trzecim zaproponowano częściową zmianę kolejności. Tu również kierowano się względami dydaktycznymi. W Podstawie programowej zapis o organach i instytucjach świadczących pomoc prawną znajduje się na końcu tego działu. Jednak wiedza o tych podmiotach (zwłaszcza adwokatach i notariuszach) będzie potrzebna uczniom już wcześniej, przy omawianiu poszczególnych gałęzi prawa.

Każdy temat w założeniu ma odpowiadać jednostce lekcyjnej. Jednak nauczyciel może dokonywać własnych modyfikacji, kierując się np. warunkami pracy w swojej szkole, a także stopniem zainteresowania uczniów określonymi zagadnieniami.

Ponadto należy przewidzieć możliwość, czy nawet uzasadnioną potrzebę, zmian kolejności niektórych tematów ze względu na aktualne wydarzenia polityczne, prawne i społeczne, np. wybory (parlamentarne, prezydenckie i samorządowe) albo referendum (krajowe lub lokalne).

W sumie zaproponowano 23 tematy bieżące. Taka liczba powinna być możliwa do realizacji, niezależnie od wielu utrudnień i nieprzewidywanych sytuacji, które mogą pojawić się w konkretnej szkole.

Program opracowano, uwzględniając nie tylko proces zdobywania wiedzy i doskonalenia umiejętności uczniów, ale również kształtowanie postaw i propagowanie systemu powszechnie uznawanych wartości. Do programu opracowany został **podręcznik *Wiedza o społeczeństwie***, którego autorami są Joanna Niszczyńska oraz Stanisław Zajac.

Układ podręcznika wiernie odpowiada strukturze programu, zaś sposób ujęcia poszczególnych zagadnień pozwala na realizację zakładanych celów. Podręcznik będzie głównym środkiem dydaktycznym, ale nie powinien być traktowany jako jedyne i całościowe źródło informacji. Niech służy uczniom głównie jako przewodnik po ważnych i zmieniających się problemach.

2. Uwagi dotyczące celów nauczania

Zgodnie z koncepcją, która została wypracowana w trakcie reformowania systemu polskiej edukacji, Podstawa programowa zawiera dwa zakresy, którymi są:

- **cele kształcenia** – wymagania ogólne
- **treści nauczania** – wymagania szczegółowe.

Elementy tworzące oba te zakresy zostały sformułowane za pomocą czasowników operacyjnych. Ma to istotne znaczenie dla programu nauczania oraz w pracy nauczyciela.

Wymagania szczegółowe zawarte w Podstawie programowej są liczne, a niektóre zostały ujęte w sposób bardzo ukonkretniony. Ma to ambiwalentne konsekwencje dla autorów programu, a także dla nauczycieli. Z jednej strony powoduje maksymalne zagospodarowanie programu nauczania. Z drugiej strony może oznaczać dużą trudność w realizacji wszystkich wymogów Podstawy programowej.

Uwzględniając powyższą okoliczność, do naszego programu praktycznie bez zmian przyjęte zostały wymagania zawarte w Podstawie programowej. Dlatego zrezygnowano z ich powtarzania lub tylko formalnego przeredagowania. Wymagania te są integralną częścią naszego programu.

Pełny tekst Podstawy programowej wiedzy o społeczeństwie dla szkoły branżowej I stopnia został podany w przewodniku metodycznym → s. 16. Natomiast jej strukturę można ująć w formie poniższej tabeli.

Cele kształcenia – wymagania ogólne	I. Wiedza i rozumienie
	II. Wykorzystanie i tworzenie informacji
	III. Rozumienie siebie oraz rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów
	IV. Komunikowanie i współdziałanie
Treści nauczania – wymagania szczegółowe	I. Organy władzy publicznej w Rzeczypospolitej Polskiej
	II. Prawa człowieka i ich ochrona
	III. Prawo w Rzeczypospolitej Polskiej
	IV. Wybrane problemy polityki publicznej w Rzeczypospolitej Polskiej

- Syntetycznie ujmując, należy stwierdzić, że celem nauczania naszego przedmiotu jest:
- zdobycie przez ucznia wiedzy niezbędnej do rozumienia podstawowych faktów, zjawisk i procesów, które określają współczesne życie polityczne, prawne i społeczne w Rzeczypospolitej Polskiej;
  - doskonalenie umiejętności, które pozwolą uczniowi stawać się aktywnym i odpowiedzialnym uczestnikiem społeczności lokalnej, członkiem narodu (rozumianego jako wspólnota polityczna i etniczna), obywatelem Rzeczypospolitej Polskiej oraz Unii Europejskiej.

Natomiast konkretne wymagania dotyczące wiedzy i umiejętności, przyporządkowane tematom programowym i ujęte hierarchicznie, zostały podane w planie wynikowym (przewodnik metodyczny → s. 20).

Zgodnie z wcześniej zasygnalizowaną uwagą, nasz program zakłada także kształtowanie postaw i propagowanie systemu powszechnie uznawanych wartości. Zakres ten obejmuje:

- stosowanie w życiu codziennym zdobytych wiadomości i umiejętności;
- rozwijanie zainteresowań problemami społecznymi, prawnymi i politycznymi;
- poszanowanie wartości humanistycznych, obywatelskich, patriotycznych i rodzinnych;
- przestrzeganie obowiązujących norm prawnych oraz innych norm społecznych;
- aktywne i odpowiedzialne uczestniczenie w życiu rodziny, szkoły, kręgach rówieśniczych, lokalnej społeczności oraz państw
- gotowość do korzystania z przysługujących praw oraz wypełniania obowiązków obywatelskich;
- przeciwdziałanie negatywnym zjawiskom w życiu społecznym;
- okazywanie tolerancji wobec osób i grup społecznych reprezentujących inne przekonania i obyczaje;
- rozważne korzystanie z różnych źródeł informacji;
- docenianie szkolnej i pozaszkolnej edukacji oraz gotowość do jej kontynuowania.

3. Materiał nauczania wraz z odwołaniami do Podstawy programowej

Nr	Temat	Materiał nauczania	Odwołania do Podstawy programowej
I. KTO I JAK SPRAWUJE WŁADZĘ W POLSCE?			
1	Podstawy ustrojowe Polski	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Konstytucja RP jako najważniejszy akt prawny w państwie ▪ preambuła Konstytucji RP ▪ główne zasady ustrojowe RP (zasada konstytucjonalizmu, zasada suwerenności narodu, zasada republikańskiej formy rządów, zasada unitarnej formy państwa, zasada decentralizacji, zasada pluralizmu, zasada samorządności, zasada społecznej gospodarki rynkowej) 	I.1
2	Formy demokracji bezpośredniej	<ul style="list-style-type: none"> ▪ referendum ogólnokrajowe i lokalne ▪ warunki ważności referendum ▪ wiążąca moc wyniku referendum ▪ inne formy demokracji bezpośredniej ▪ zalety i wady demokracji bezpośredniej 	I.2
3	Zasady prawa wyborczego	<ul style="list-style-type: none"> ▪ bierne i czynne prawo wyborcze ▪ zasady wyborów parlamentarnych ▪ proporcjonalna i większościowa ordynacja wyborcza ▪ wybory Prezydenta RP 	I.3
4	Władza ustawodawcza w RP	<ul style="list-style-type: none"> ▪ status posłów i senatorów ▪ immunitet parlamentarny ▪ struktura i organizacja Sejmu oraz Senatu ▪ rodzaje większości ▪ kompetencje Sejmu, Senatu oraz Zgromadzenia Narodowego ▪ proces legislacyjny w Polsce 	I.4 III.2
5	Władza wykonawcza w RP	<ul style="list-style-type: none"> ▪ podstawy legitymizacji władzy Prezydenta RP ▪ kompetencje Prezydenta RP ▪ procedury powoływania Rady Ministrów ▪ ustąpienie i rekonstrukcja rządu ▪ kompetencje i zadania Rady Ministrów ▪ szczeble administracji rządowej, zadania wojewody 	I.5 I.6
6	Rzeczpospolita samorządowa	<ul style="list-style-type: none"> ▪ organizacja samorządu terytorialnego ▪ organy stanowiące i wykonawcze samorządu terytorialnego ▪ przykłady działań samorządu terytorialnego oraz źródła ich finansowania ▪ formy promocji samorządu terytorialnego 	I.7 I.8 I.9
7	Organizacja wymiaru sprawiedliwości	<ul style="list-style-type: none"> ▪ organizacja i zadania Sądu Najwyższego ▪ organizacja sądów powszechnych ▪ środki odwoławcze od orzeczeń sądów powszechnych ▪ organizacja sądów administracyjnych ▪ niezależność sądów i niezawisłość sędziów 	I.10
8	Na straży ustanowionych praw	<ul style="list-style-type: none"> ▪ organizacja i zadania prokuratury ▪ rola Najwyższej Izby Kontroli ▪ zadania Trybunału Konstytucyjnego ▪ odpowiedzialność przed Trybunałem Stanu 	I.11

II. JAKIE MAMY PRAWA?			
9	Nasze prawa i wolności	<ul style="list-style-type: none"> ▪ charakter praw człowieka ▪ podstawowe prawa zawarte w Konstytucji RP ▪ katalog praw i wolności człowieka i obywatela ▪ przykłady szczegółowego ujęcia praw człowieka ▪ obowiązki obywateli RP i wszystkich osób przebywających na jej terytorium 	II.1
10	Ochrona naszych praw	<ul style="list-style-type: none"> ▪ możliwości ochrony praw człowieka i obywatela przed sądami ▪ możliwości ochrony praw człowieka i obywatela przed Trybunałem Konstytucyjnym ▪ rola Rzecznika Praw Obywatelskich ▪ przykłady innych organów władzy publicznej stojących na straży praw ▪ przykłady organizacji pozarządowych wspierających ochronę praw człowieka 	II.2
11	Europejski system praw człowieka i obywatela	<ul style="list-style-type: none"> ▪ główne zadania Rady Europy ▪ Europejska konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wartości ▪ warunki wnoszenia skarg do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka ▪ główne prawa obywateli Unii Europejskiej 	II.3 II.4
12	Przykłady łamania praw człowieka	<ul style="list-style-type: none"> ▪ stosowanie kary śmierci ▪ terroryzm i prześladowanie mniejszości ▪ w kręgu ubóstwa ▪ zagrożenia dla dzieci i kobiet ▪ łamanie praw politycznych 	II.5
III. JAK ODNALEŹĆ SIĘ W SYSTEMIE PRAWNYM?			
13	Podstawy systemu prawa w Polsce	<ul style="list-style-type: none"> ▪ rodzaje norm społecznych ▪ specyfika norm prawnych ▪ system i zasady prawa w Polsce ▪ hierarchia aktów normatywnych ▪ ogłaszanie aktów prawnych 	III.1 III.2
14	Rodzaje prawa i pomoc prawna	<ul style="list-style-type: none"> ▪ główne gałęzie prawa ▪ prawo materialne i procesowe ▪ podstawy prawa cywilnego ▪ osoby oraz wybrane instytucje udzielające pomocy prawnej 	III.3 III.12
15	Główne działy prawa cywilnego	<ul style="list-style-type: none"> ▪ podział prawa cywilnego ▪ istota i źródła zobowiązań ▪ pełne i ograniczone prawa rzeczowe ▪ sposoby nabywania własności ▪ dziedziczenie testamentowe i ustawowe 	III.4 III.5
16	W kręgu prawa rodzinnego	<ul style="list-style-type: none"> ▪ pokrewieństwo i powinowactwo ▪ warunki umożliwiające zawarcie małżeństwa ▪ wspólnota majątkowa małżonków ▪ władza rodzicielska ▪ przyczyny ustania małżeństwa 	III.6
17	Postępowanie cywilne	<ul style="list-style-type: none"> ▪ zakres postępowania cywilnego ▪ rozpoczęcie postępowania cywilnego ▪ przebieg rozprawy sądowej ▪ postępowanie pozasądowe ▪ środki odwoławcze 	III.7

18	Prawo karne	<ul style="list-style-type: none"> ▪ czyny zagrożone karą ▪ rodzaje sankcji karnych ▪ sposoby ścigania przestępstw ▪ prawa i obowiązki uczestników postępowania sądowego ▪ przebieg postępowania przed sądem ▪ postępowanie odwoławcze i wykonawcze 	III.11
19	Prawo administracyjne	<ul style="list-style-type: none"> ▪ specyfika aktów administracyjnych ▪ warunki ważności decyzji administracyjnej ▪ środki odwoławcze od aktów administracyjnych 	III.8 III.9 III.10
IV. DLACZEGO POLITYKA PUBLICZNA JEST WAŻNA?			
20	Ubezpieczenia społeczne	<ul style="list-style-type: none"> ▪ zakres polityki publicznej ▪ zadania ZUS i KRUS ▪ ubezpieczenia emerytalne i rentowe ▪ ubezpieczenia chorobowe i wypadkowe 	IV.1
21	Służba zdrowia	<ul style="list-style-type: none"> ▪ zadania ministra zdrowia ▪ ubezpieczenia zdrowotne i system eWUŚ ▪ publiczna opieka medyczna ▪ lekarstwa i wyroby medyczne ▪ opieka medyczna poza granicami kraju 	IV.2
22	Bezrobocie i wykluczenie społeczne	<ul style="list-style-type: none"> ▪ przyczyny i zasięg bezrobocia ▪ aktywne i pasywne metody walki z bezrobociem ▪ przejawy wykluczenia społecznego ▪ działania przeciw wykluczeniu społecznemu 	IV.3
23	Uczyć się w szkole i poza szkołą	<ul style="list-style-type: none"> ▪ system oświaty w Polsce ▪ możliwości edukacji bezpośrednio po ukończeniu szkoły branżowej I stopnia ▪ studia na uczelniach publicznych i niepublicznych ▪ znaczenie edukacji przez całe życie 	IV.4

4. Ogólne wskazówki dotyczące osiągnięcia celów dydaktycznych

Dydaktycy tradycyjnie wyróżniają cztery drogi uczenia się. Są to:

- **przyswajanie** – związane głównie z opisami wybranych elementów rzeczywistości;
- **odkrywanie** – związane głównie z docieraniem do prawidłowości rządzących różnymi zjawiskami;
- **przeżywanie** – związane głównie z ocenianiem;
- **działanie** – realizowane przez umiejętności praktyczne.

Przyswajanie gotowej wiedzy w szkolnej edukacji jest niezbędne, choć traci na znaczeniu ze względu na coraz bardziej ułatwiony dostęp do informacji. Aktualna jednak pozostaje refleksja, którą sformułował Bolesław Niemierko: *Rezygnacja z uczenia się przez przyswajanie spowoduje wyjałowienie pozostałych dróg uczenia się*. Ten wybitny pedagog wyjaśniał: *Odkrywanie, przeżywanie i działanie musi mieć podstawę w informacji o rzeczywistości*.

Ujmując problem z innego punktu widzenia, można stwierdzić, że postulowaną sekwencją jest przetwarzanie prostych informacji w wiedzę, która byłaby właściwie zastosowana w praktyce. Wiemy jednak, iż rzeczywistość szkolna i pozaszkolna jest bardziej złożona.

Wymagania szczegółowe, jak już wspomniano, zawarte w Podstawie programowej wyrażone są za pomocą czasowników operacyjnych. Od wielu lat właśnie taka koncepcja dominuje w opracowaniach związanych z tworzeniem programów nauczania.

Niektórzy dydaktycy wskazują jednak, iż może grozić ona jednostronnym podejściem do procesu kształcenia. Edukacja bowiem – jak sugestywnie przypomniał Stanisław Dylak – nie jest procesem, w którym zachodzi ścisły związek: *między określonym środkiem i dokładnie oczekiwanymi efektami*. Ponadto ograniczenie się do operacyjnego sformułowania celów nie uwzględnia wszystkich sfer osobowości ucznia.

Szkolna edukacja nie powinna być traktowana jedynie jako skrupulatne realizowanie ustalonych celów. Ważne jest uwzględnienie podmiotowości ucznia, wyrażające się w poszanowaniu jego praw i trosce o jego rozwój. Jest to szczególnie istotne w odniesieniu do uczniów z niepełnosprawnościami.

5. Procedury osiągnięcia celów edukacyjnych

Metodą nauczania jest układ czynności, w którym uczestniczą nauczyciel i uczniowie. Czynności te prowadzone są planowo i systematycznie. Mają służyć osiągnięciu zamierzonych celów.

W publikacjach dydaktycznych stosowane są różne klasyfikacje metod nauczania. Często wyodrębnia się tzw. tradycyjne oraz tzw. aktywizujące metody nauczania. Te drugie często uważane są za bardziej nowoczesne, niewymagające sprawdzania encyklopedycznej wiedzy, ułatwiające kształcenie umiejętności. Jednak wspomniany podział nie powinien stanowić kryterium wartościowania metod na „lepsze” i gorsze”. Nauczyciele bowiem od dawna stosowali rozwiązania uznane za aktywizujące, chociaż rozwiązania te były inaczej nazywane.

Przebieg lekcji jest procesem, który nie zachodzi automatycznie, nauczyciel powinien być przygotowany na to, aby podczas zajęć modyfikować, niekiedy nawet w znacznym stopniu, zaplanowane działania. Za aktualne należy uznać dwie wskazówki:

- nauczanie powinno mieć charakter polimetodyczny;
- podczas konkretnej lekcji żadna metoda nie występuje w definicyjnej postaci.

Ta druga wskazówka wiąże się z teoretycznym problemem rozróżnienia między metodą a techniką pracy. Nie jest ono jednoznacznie interpretowane. Technika nauczania często traktowana jest jako element metody. Niekiedy zaś oba pojęcia są traktowane jako tożsame lub komplementarne. Dlatego można spotkać się ze sformułowaniem „metody i techniki nauczania”. W praktyce szkolnej terminologiczne ustalenia zwykle nie ogrywiają istotnej roli. Natomiast rozróżnia się trzy **formy pracy** w procesie nauczania. Są to: **praca zbiorowa** (całej klasy), **praca w grupie** (zespołe), **praca indywidualna ucznia**.

Nauczyciel powinien stosować takie metody, techniki i formy nauczania, które będą skuteczne, czyli umożliwią uczniowi zdobywanie nowych wiadomości oraz kształtowanie i doskonalenie pożądaných umiejętności. Istotne znaczenie ma więc specyfika środowiska, możliwości uczniów oraz ich ambicje edukacyjne. Nie można też pominąć czynników zewnętrznych, wynikających m.in. z wymiaru godzin nauczania oraz warunków pracy w konkretnej szkole.

Nowe wyzwania i możliwości dla edukacji stwarza **technologia informatyczna**. Pozwala ona m.in. na wyszukiwanie potrzebnych informacji, opracowanie multimedialnych prezentacji oraz tworzenie tematycznych stron internetowych. Ponadto w niektórych okolicznościach korzystanie z technologii informatycznej staje się niezbędnym warunkiem prowadzenia zajęć lekcyjnych. Dobitnie mogliśmy tego doświadczyć w roku szkolnym 2020/2021, prowadzonym w zdecydowanej większości **w trybie zdalnym**.

Poniżej wskazanych zostało kilkanaście metod, które mogą okazać się przydatne na lekcjach wiedzy o społeczeństwie. Zrezygnowano z ich dokładnego charakteryzowania, gdyż informacje te łatwo znaleźć w wielu publikacjach. Wskazane metody podano bez jakiegokolwiek próby ich hierarchizacji. Kolejność nie jest rankingiem. Zaproponowana lista nie powinna być traktowana jako zamknięta. Zaś – zgodnie z podaną wcześniej uwagą – różne metody, techniki i formy nauczania mogą być modyfikowane podczas lekcji.

Spośród tzw. metod tradycyjnych szerokie zastosowanie ma **rozmowa nauczająca**. Pozwala ona na wprowadzanie nowych wiadomości, a także na rozwijanie i sprawdzanie umiejętności uczniów. Oparta jest na umiejętnym stawianiu pytań stwarzających sytuacje problemowe. Pobudza myślenie zarówno analityczne, jak i syntetyczne. Może być wykorzystana np. w temacie 20 przy zagadnieniach dotyczących ubezpieczeń społecznych.

Mniejszego zaangażowania ze strony uczniów wymaga **wykład**. Tradycyjnie uważany jest on za tzw. metodę podającą. W szkole branżowej chyba nie należy całkowicie zrezygnować z elementów wykładu, ale warto wzbogacać je np. ilustracjami lub wykresami. Metoda ta może być przydatna przy podawaniu nowych treści kształcenia o znacznym stopniu trudności i abstrakcji, np. przy zagadnieniach związanych z pojęciami i terminami prawnymi. Przykładem może być wprowadzenie do tematu 14, które winno zawierać omówienie gałęzi prawa oraz wyjaśnienie różnicy między prawem materialnym a procesowym (formalnym).

Burza mózgów polega na znalezieniu w krótkim czasie jak największej liczby pomysłów na rozwiązanie określonego problemu. Pomysły te są zapisywane, następnie podlegają analizie i selekcji. Burzę mózgów warto stosować na początku lekcji, jako wprowadzenie do poznawanego tematu. Metoda ta pozwala bowiem rozbudzić aktywność uczniów i rozwijać ich kreatywność. Może być wykorzystywana przy realizacji niemal wszystkich tematów. Jednak – w celu uniknięcia schematyzmu – chyba nie powinna być nadużywana.

Szeroki zakres prezentowania własnych opinii uczniów stwarza **dyskusja**. Należy jednak pamiętać o tym, aby nie była ona prowadzona w sposób żywiolowy i nie przemieniła się w wypowiedzi tylko nielicznych uczniów. Nauczyciel powinien też czuwać nad tym, aby uczniowie nie dali się ponieść emocjom, aby przestrzegali kultury słowa. Dyskusja może być wykorzystana np. w temacie 21 dotyczącym funkcjonowania służby zdrowia w Polsce.

Bardziej zorganizowaną metodą jest **debata „za i przeciw”**. Wymaga ona oceny danego problemu z dwóch przeciwstawnych punktów widzenia. Udział w debacie „za i przeciw” może być traktowany jako zadanie dla zainteresowanych uczniów. W takim przypadku osoby, które nie uczestniczą w debacie, pod koniec zajęć powinny przedstawić własne spostrzeżenia i wyrazić swoje stanowisko. Można też podzielić klasę na dwie grupy, uwzględniając wybór dokonany przez uczniów. Na zakończenie debaty uczniowie nie muszą dojść do konsensusu. Metoda ta pozwala kształtować postawę tolerancji i otwartości wobec poglądów innych osób. Debata „za i przeciw” można zastosować np. w temacie 2 (aby analizować zalety i wady wybranych form demokracji bezpośredniej), jak i w temacie w 4 (aby uczniowie wypowiedzieli się w sprawie utrzymania lub ograniczenia immunitetu parlamentarzystów).

Z kolei **metoda „drzewka decyzyjnego”** pozwala rozwijać umiejętności dokonywania wyboru i przewidywania skutków podejmowanych decyzji. Graficzna forma „drzewka decyzyjnego” zawiera następujące elementy:

- określenie sytuacji wymagającej podjęcia decyzji,
- wskazanie co najmniej dwóch możliwych rozwiązań,
- znalezienie pozytywnych i negatywnych skutków każdej możliwości,
- podjęcie decyzji.

Metodę tę można zastosować np. w temacie 23, aby zainteresować uczniów możliwościami kontynuowania edukacji po ukończeniu szkoły branżowej pierwszego stopnia.

Natomiast **analiza SWOT** wymaga wskazania czterech wymiarów określonego problemu. Są to: mocne strony (S), słabe strony (W), szanse (O), zagrożenia (T). Dzięki takiej strukturze analizę SWOT można przeprowadzić w formie pracy grupowej. Oto dwa przykładowe rozwiązania:

- uczniowie są podzielone na cztery grupy, z których każda wyjaśnia jeden wymiar analizy;
- uczniowie są podzielone na cztery grupy; dwie z nich, pracując niezależnie od siebie, wyjaśniają „pozytywne” wymiary analizy (mocne strony oraz szanse), a dwie pozostałe – „negatywne” (słabe strony oraz zagrożenia).

Wyniki prac poszczególnych grup są porównywane. Analizę SWOT można zastosować do tych samych zagadnień, które wskazano przy debacie „za i przeciw”, a także np. w temacie 3 (przy omawianiu zalet i wad systemu większościowego i proporcjonalnego).

Wielkie wyzwanie dla nauczyciela i uczniów stanowi **metoda projektów**. Niekiedy nazywana jest ona strategią postępowania dydaktycznego. Stymuluje rozwijanie umiejętności samodzielnej pracy oraz zespołowości. Ponadto sprzyja socjalizacji uczniów. Wymaga odpowiedniego przygotowania ze strony nauczyciela i konsekwentnej organizacji ze strony uczniów. Rezultaty zadań projektowych są publicznie przedstawiane, a następnie oceniane.

Metodę projektów można zastosować np. w temacie 2 (opracowanie propozycji budżetu obywatelskiego), temacie 6 (opracowanie materiału promującego powiat) oraz temacie 12 (prezentacja zagadnień związanych z łamaniem praw człowieka we współczesnym świecie).

Symulacja – czyli ukazywanie wybranego modelu rzeczywistości (społecznej, prawnej lub politycznej) – niekiedy zaliczana bywa do gier dydaktycznych. Wymaga ściśle określonego scenariusza. W bardziej rozbudowanej formie wymaga co najmniej całej jednej godziny lekcyjnej. Za pomocą symulacji można przedstawić np. przebieg procesu cywilnego (temat 17) oraz procesu karnego (temat 18).

Szczególną metodą jest **drama**. Polega ona na tworzeniu hipotetycznej sytuacji z udziałem kilku osób. Główną technikę dramy stanowi „bycie w roli”, co najczęściej oznacza rozmowę na określony, zadany temat. Metody tej raczej nie należy stosować zbyt często, aby uniknąć z jednej strony strywializowania problemu, a z drugiej – ingerencji w zbyt drażliwe sfery. Aby zdecydować się na wykorzystanie dramy, nauczyciel powinien już dobrze poznać dany zespół uczniowski. Metodę tę może wykorzystać np. w temacie 22 (przy omawianiu form wykluczenia społecznego).

Natomiast przy wielu tematach może być wykorzystana **mapa mentalna** (mapa myśli). Polega ona na graficznym ukazaniu zagadnień z wykorzystaniem różnorodnych haseł, symboli, strzałek, a także kolorów. Centralna część mapy często zawiera schematyczny rysunek. Mapa mentalna pozwala uporządkować istotne informacje oraz określić powiązania między różnymi elementami wiedzy. Może dotyczyć różnych poziomów szczegółowości, poczynając od sporządzania notatek z lekcji bieżących, jak i przy syntetycznych ujęciach zagadnień na lekcjach powtórzeniowych.

Powyższe metody stosowane są w wielu przedmiotach szkolnej edukacji. Natomiast ze względu na specyfikę wiedzy o społeczeństwie warto też rozważyć wykorzystanie **socjologicznych narzędzi badawczych: wywiadu, ankiety, a zwłaszcza obserwacji**. Przeprowadzenie wywiadu czy ankiety byłoby zadaniem raczej dla zainteresowanych uczniów.

6. Uwagi dotyczące oceniania uczniów

Ocenianie osiągnięć uczniów musi uwzględniać wewnątrzszkolny system oceniania. Nauczyciel wiedzy o społeczeństwie powinien w miarę wyraźnie określić sposoby sprawdzania wiedzy i umiejętności uczniów, a także opracować modelowe kryteria na poszczególne oceny.

Ocenianie powinno uwzględniać **cztery obszary wymagań**, którymi są:

- wiedza i jej rozumienie,
- korzystanie z informacji,
- tworzenie informacji,
- aktywność.

Trzy pierwsze obszary są bezpośrednio wskazane w wymaganiach ogólnych Podstawy programowej. Natomiast **formami aktywności** uczniów mogą być:

- uczestnictwo w dyskusji,
- przedstawianie własnych propozycji podczas pracy indywidualnej na lekcji,
- współpraca w zespole (grupach) podczas wykonywania określonych zadań,
- prezentacja wyników pracy zespołowej,
- kierowanie pracą zespołową podczas zajęć lekcyjnych,
- inspirowanie i mobilizowanie kolegów/koleżanek w czasie wykonywania pracy zespołowej,
- prezentowanie na forum szkoły zagadnień dotyczących tematyki społecznej, politycznej i prawnej,
- uczestnictwo w olimpiadach i konkursach merytorycznie związanych z przedmiotem,
- uczestnictwo w działaniach o charakterze obywatelskim organizowanych przez szkołę,
- uczestnictwo w działaniach o charakterze obywatelskim organizowanych w środowisku lokalnym.

Sprawdzanie wiedzy i umiejętności uczniów może być dokonywane w różnych formach, spośród których najczęściej są stosowane:

- odpowiedzi ustne,
- wykonywanie zadań polegających np. na redagowaniu pism lub wypełnianiu urzędowych formularzy,
- kartkówki (niezapowiedziane, trwające do 15 minut, w zasadzie obejmujące materiał tylko z ostatniej lekcji),
- sprawdziany pisemne (zapowiedziane, obejmujące materiał z kilku lekcji, całego działu lub całego półrocza),
- samodzielne prace uczniowskie wykonywane przez ucznia indywidualnie (np. referat, omówienie informacji prasowych) lub w grupie (np. projekt edukacyjny),
- obligatoryjne prace domowe.

Jaką rolę w nauczaniu-uczeniu się wiedzy o społeczeństwie powinien odgrywać **zeszyt przedmiotowy**? Czy w dobie współczesnych mediów elektronicznych nie jest on anachronizmem? Czy nie powinien być zastąpiony np. przez portfolio? Na te pytania powinien indywidualnie odpowiedzieć sobie każdy nauczyciel, pracując z konkretnym zespołem uczniowskim.

Prowadzenie zeszytu przedmiotowego uczy systematyczności. Ułatwia uczniom orientację w całości materiału nauczania. Dobrze byłoby, gdyby w zeszycie znalazły się zarówno wskazówki lub inne informacje podane przez nauczyciela, jak też krótkie notatki sporządzone przez ucznia. Wszystkie te zapisy z reguły powinny być krótkie, ale treściwe. Warto np. przyjąć rozwiązanie, aby wykonywać je, konsekwentnie stosując mapę mentalną. Zeszyt przedmiotowy może stać się – rozumianą pozytywnie – wizytówką ucznia, zwłaszcza takiego, który z różnych powodów nie miał okazji ujawnić swoich zainteresowań lub umiejętności. Sposób prowadzenia zeszytu przedmiotowego może więc być jednym z elementów oceny ucznia.

W materiale nauczania nie podano konkretnych scenariuszy lekcji przeznaczonych na powtórzenie wiadomości oraz na przeprowadzenie dłuższych sprawdzianów. Decyzje o celowości, formie i zakresie ich przeprowadzenia pozostawiono nauczycielowi.

W przewodniku metodycznym zamieszczono dwie propozycje, które mogą być przydatne do oceniania uczniowskich osiągnięć. Są to krzyżówki oraz testy sprawdzające.

Krzyżówki (przewodnik metodyczny → s. 28) mogą być zastosowane w różnych sytuacjach, np. podczas rekapitulacji bieżącego tematu zajęć albo podczas lekcji powtórzeniowych. Pozwalają sprawdzić wiadomości, ale stanowią też rozrywkę umysłową. Mają więc duże walory kształcące. Są lubiane przez uczniów. Mogą być albo przygotowane przez nauczyciela, albo opracowane przez uczniów, np. jako efekt pracy grupowej. W naszych przykładach krzyżówki są proste i zawierają tylko po kilka haseł. Można opracować bardziej rozbudowane formy, albo przeciwnie – wprowadzić ułatwienia, np. odsłaniając po jednej literze każdego hasła.

Testy sprawdzające (przewodnik metodyczny → s. 36) są również jedynie materiałem wyjściowym. Nauczyciel powinien sam zdecydować o tym, które zadania – i w jakiej kolejności – wykorzysta w swojej pracy.

SOP Oświatowiec Toruń sp. z o.o.

ul. PCK 9/2, 87-100 Toruń, tel./fax 56 622 52 71

e-mail: sop@sop.torun.pl www.sop.torun.pl

